

נסיכים אמיתיים ומדומים

גלית דהן קרליבך: קצה, כנרת, זמורה ביתן, דביר 2014, 351 עמ'

האם ניתן לשכך את מכאובי הקיום? מה טיבם של המתיימרים לעשות זאת, היכן עובר הגבול בין משאת נפש אידיאליסטית לבין פרקטיקה נגועה? האם אמת ומרמה הן ישויות מובחנות, או שאף הן תלויות שפה ואמביוולנטיות? היכן מסתיימת המסכה ונפקחת האמת, וכיצד נוגעת האמת בכזב? אלה השאלות המרכזיות העולות ברומן "קצה" שכותרתו מרמזת לסכנות הצפויות לגיבוריך, לאופי הדמויות ולמצבים קיצוניים הגורשים את היצירה.

הקיצוניות הזאת מחלחלת בעורקי הרומן גם כסוג של טמפרמנט, היא מקור הכוח והרדמה ומקור לחוויית קריאה נטולת רוגע. אין רגע דל. האינטנסיביות עולה על גדותיה, אך גם מעלה תהיות לגבי שאלת הייצוג המימטי: האם להתייחס ל"קצה" כאל רומן ריאליסטי, מה שהוא ביסודו, ואז לבוא חשבון עם המחברת על חוסר מידתיות פה ושם, או אולי להתייחס לספר לפי הפואטיקה המיוחדת שלו - של קיצוניות מכוונת יחד עם מיוזג אלמנטים קומיים, גרוטסקיים וסאטיריים - כסוגה ייחודית ופורצת גבולות.

גלית דהן קרליבך בת ה-34 החלה את דרכה בכתיבת סיפורים קצרים ורומן מבטיח בשם *גן נעול אחותי כלה*, שזכה במלגת "פרדס" מטעם הספרייה הלאומית. פעמיים זכתה בפרסים על סיפוריה הקצרים. בד בבד עם הופעת *קצה* יצא לאור ספר נוער מהסוגה הפנטסטית בשם *ערפילאה*, שזכה בפרס דבורה עומר. עיסוקה כמדיכית טילים מחלחל אל סיפוריה ובולט במיוחד ברומן זה שחלקו הגדול מתרחש במדבר יהודה.

הרומן בנוי באופן מתוכנן ומדוקדק, כאיזון לגודש האירועים ותועפות הדמיון. בולטים אלמנטים מהמעשייה העממית בהיפוכים אירוניים: אם ביולוגית נטולת אימהיות בתפקיד אם חורגת; אב עדין שהלך לעולמו בטרם עת; גירוש מהבית בדרכים מתחכמות; שלושה "נסיכים" אפשריים במערכת אנלוגיות,

כולל זאב דמוי סבתא ואנטי-נסיך. האם המעוותת מעוצבת בהגזמה רבה אך בכשרון כדמות נוטפת קוקרטינות, שהמילה "חביבתי" אינה משה משפתיה הצבועות (תרתי משמע...) מבחינה פסיכולוגית היא דמות חסרה ומתפקדת בעיקר כחסבר עלילתי למצבה הנפשי של יספה ולצורך שלה ב'מושעיים'. דמות אחרת היא 'סבתוש' המתפקדת כגורם מאזן ומיטיב וכמשקל שכנגד לכוחות ההרס. אחרי מותה היא ממשיכה לפעול מתוך נפשה של יסכה, במיוחד באמצעות המשפט "עם נפש לא משחקים" (בעניין נטילת ליתיום) כנגד התסמונת הדרוקוטבית). אגב, ההלוויה של "סבתוש" מעוצבת כסצנה קומית מצחיקה ביותר ומצטרפת למעמדים קומיים אחרים, מינוריים יותר. דהן-קרליבך מצטיינת בסגנון שנון חריף הממוזג גם לשון פיגורטיבית תמציתית ומיוחדת. לדוגמה, לאחר שהמוזג טועה בשמה: "לא ענית לי. 'קאסיה' פעם במחוי כמו פצע מודלק" (עמ' 12). דוגמה אחרת: "הוא השיט את מבטו בחלל והחזיר אותו אלי מבט שואב מאוד" (עמ' 23).

עיקר העלילה מתמקד במערכת היחסים הסבוכה שבין יסכה לאראל. אראל הוא גורד חומל מסוג הלכות הגדולים מאוד, שאוסף אליו ילדים ונערים אבודים ומנסה לרפא את נפשותיהם הרעועות בחוה מדברית מנותקת מהעולם, שאליה מגיחים מפעם לפעם עובדת סוציאלית מתפעלת ותורמי כספים. כדי לא ליטול מהקורא את שמחת הגילוי, לא אחשוף את עיקרי הפרטים למרות הפיתוי הגדול, אבל אציין שאראל הוא דמות אמביוולנטית.

בראשית הרומן הוא מצטייר כדמות בהירה, יציבה, מגובשת, שקולה, מתונה ורגישה. הוא מאופיין בכריזמה ובמיניות עצורה שמורעפת בדרך מחושבת. רמזים מוקדמים לצד הסמוי של אישיותו מופיעים מההתחלה, אך הגיבורה מדוחת עליהם בלי להבין את משמעותם. זוהי התופעה הידועה לנו מהטרגדיות כאירוניה דרמטית: מצב שבו הצופה מבין את הדברים לאשורם

כבר בהתחלה, ורק הגיבור מדחיק כמיטב העיוורון הטרגי. לדוגמה, כאשר הגיעה יסכה לחוזה ללא הודעה מוקדמת, אומר אראל באיפוק אך ברוגז סמוי שאינו אוהב הפתעות. הקורא מבין יותר מיסכה שיש לו מה להסתיר.

בעיצוב דמותו של אראל הפגינה המחברת יכולת ספרותית גבוהה ומרשימה מאוד. השימוש בניואנסים שונים, המשחק בין גילוי לכיסוי, הכפילות שבדמות, המסתורין, העומק המיתי: אלה הדברים שהרשימו אותי במיוחד ברומן ואשר ריתקו אותי אל הדמות. מהלך הרומן הוא של גילוי שלאורכו אירועים אמביוולנטיים שבחלקם לא ניכר הטוב מפני הרע או להפך, עד להיפרמות הסופית אל קוטב קיצוני חד משמעי. במקביל חלים שינויים עמוקים ביסכה ההופכת לקורבן גופני-נפשי. בתהליך זה ממלא תפקיד חשוב הליתיום, הלא הוא ה"מתג" שקיומו או היעדרו הוא ההבדל בין שפיות לשיגעון. ואציין בהקשר זה את המוטו היפהפה ורב המשמעות מספר ישעיהו. אנו מתודעים לאמצעי השכנוע של מיני גורד כריזמטיים ולמגוון הדרכים שהם נוקטים כדי לשעבר את הגוף והנפש; אין ספק שהספר מבטא ביקורת נוקבת כלפי תופעת ההערצה למנהיגים מסוג זה, ובמיוחד לאלה המתיימרים לרפא את חולי האנושות. הכריזמה מתוארת כתכונה מתעתעת, היופי כמסכה של הודון. תכונותיו המרשימות של אראל כמו סדר מוקפד, מתינות וניקיון מקבלות משמעות אירוניות, וכאן עולה גם האנלוגיה בין האם הנקיה עד חולי ואכזריות לבין אראל המלאך, באשר אצל שניהם מחפה הניקיון האובססיבי על פנימיות עכורה.

בעת כתיבתה של ביקורת זאת נתקלתי במאמר ישן על סיינטולוגיה, לפיו מדובר בכת אמביוולנטית שיש לה פן מאיר כביכול המסתיר פן אפל מאוד. ייתכן שמקור הצלחתן של כתות מסוג זה באותו טשטוש שבין הכוונה הראשונית הטובה לבין הדינמיקה שמתפתחת בעקבות שחרן הכוח היכולת להשפיע עמוקות על מספר רב של אנשים.

האם אראל אכן אמביוולנטי? הניתן לייחס לו כוונות טובות שירדו לטמיון? התמונה מורכבת. בצד מוטיבציה חיובית ואכפתיות של אמת, בולטים גם בולענות של אגו, השימוש באנשים צעירים ופגיעים כאמצעי להאדרה

עצמית. יצוין כי המחברת אינה כושלת בפסיכולוגיזציה שטחית. להפך. הדמות מקבלת ממדים מיתיים הרמוזים גם בשמה ובחיצוניותה, וכרוכים גם במצבים פולחניים מצמרדים.

בשונה מהטיפול בדמותו של אראל, הצד הפסיכולוגי הרפואי של יסכה, שהיא הדוברת ברומן, מודגש. ואכן, יסכה היא דמות אנושית בתכלית, בעוד אראל הוא דמות "גדולה מהחיים". המעקב של המחברת אחר הגיבור מזכיר מעט מותחן שבו טיפין טיפין אנו מתחקים לאט לאט אחר העקבות. המוני פרטים קטנים על התנהגותו של אראל כמו גם דעת הקהל חושפים דמות שנשארת חידתית ומרתקת. מי שהיה אמור להיות נסיך או תחליף "סבתוש" התגלה כזאב. ובמקומו נרמז נסיך אחר, בלגניסט נטול כריזמה, בוודיאציה מקורית מאוד ל"יפהפייה הנרדמת".

◆
רבקה שאול בן צבי